
ГЕРАЩЕНКО Т.Г.,
кандидат філософських наук,
доцент,
кафедра гуманітарних дисциплін,
Сумська філія Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
м. Суми, Україна

ІНТЕРКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

The article reveals peculiarities of communicative processes of modern information society, shows ways of formation of intercultural communication in educational space, defines vectors of improvement of communicative capabilities of personality. The influence of communication processes on the formation of the axiological foundations of a person's worldview and his behavior is described. Peculiarities of intercultural interaction within educational space are analyzed.

Key words: communication, intercultural communication, intercultural interaction, intercultural competence, information society, the advancing education, spirituality, the culture of communication, planetary consciousness, tolerance.

У статті розкрито особливості комунікативних процесів сучасного інформаційного суспільства, показано шляхи формування інтеркультурної комунікації в освітньому просторі, визначено вектори вдосконалення комунікативних можливостей особистості. Охарактеризовано вплив комунікаційних процесів на становлення аксіологічних підвалин світогляду людини та її поведінку. Проаналізовано особливості інтеркультурної взаємодії в межах освітнього простору.

Ключові слова: комунікація, інтеркультурна комунікація, інтеркультурна взаємодія, інтеркультурна компетентність, інформаційне суспільство, випереджувальна освіта, духовність, культура спілкування, планетарна свідомість, толерантність.

В статье раскрыты особенности коммуникативных процессов современного информационного общества, показано пути фор-

мирования интеркультурной коммуникации в образовательном процессе, определено векторы усовершенствования коммуникативных возможностей личности. Охарактеризовано влияние коммуникативных процессов в становлении аксиологических основ мировоззрения и поведения человека. Проанализировано особенности интеркультурного взаимодействия в пределах образовательного пространства.

Ключевые слова: коммуникация, интеркультурная коммуникация, интеркультурное взаимодействие, интеркультурная компетентность, информационное общество, опережающее образование, духовность, культура общения, планетарное сознание, толерантность.

Постановка проблеми. В умовах сучасного інформаційного суспільства комунікативна сфера набула статусу пріоритетної у відносинах між людьми у загальнопланетарних масштабах. Активно формується новий комунікативний простір. Світ комунікацій ускладнюється, а позиція людини в ньому стає все більш відповідальною і визначальнішою. Прагнення людини до волевиявлення своїх ідей та активізація громадських рухів набули статусу комунікативного феномену. Виникає потреба у філософському осмисленні можливостей комунікативного простору, окресленні меж інфосфери, аналізу тенденцій у розвитку імміграційних процесів та специфіки комунікативних зв'язків у їх межах. З розширенням інформаційного простору перед освітою постали нові завдання і вимоги.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми професійної комунікації досліджувались О.Дубас, Л.Литвиною, Є.Романенко, М.Симон, В.Сочинською, Ю.Остапчук. Становлення інформаційного суспільства знаходять відображення у роботах В.Бебика, Н.Білан, С.Луценко. Питання міжкультурної комунікації розкриті у роботах В.Аксьонової, Н.Боголюбової, Т.Сніци, І.Палько. Питання інтеркультурної взаємодії досліджували В. Бауманн, М. Зігель, Г.Курцкс. Проблема впровадження інформаційно-комунікативних технологій у навчальний процес досліджувалась у працях Н.Вовковінської, В. Заячківського, Л.Тиханової. Питання інформаційної культури досліджували Г.Воронцов, Е.Семенюк, О.Почупайло.

Однак, результати аналізу основних робіт з даної проблематики свідчать про те, що увага дослідників, головним чином, зосереджена на вивченні лише окремих аспектів комунікативних процесів. Проте потребує більш глибокого дослідження питання інтеркультурної комунікації, її функціонування в сучасному інформаційному суспільстві, роль освіти у забезпеченні інтеркультурної

комунікації її учасниками та поширення її в освітньому просторі, що є **метою** даної статті.

Виклад основного матеріалу. Інформаційний простір сучасного суспільства має свою специфіку. Японський вчений Масуда в роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» розглядав суспільство з позицій класичного технологічного детермінізму, у результаті чого у суспільстві повинні з'явитись позитивні зміни. Інформація має вільно рухатися, бути дешевою і доступною кожному.

У постіндустріальну епоху, у 60-ті роки інформаційні і комунікативні потоки об'єднались, створивши потужний технологічний комплекс. Якісно новий тип суспільства досить ретельно досліджений Д.Беллом (теорія постіндустріального суспільства), А.Тоффлером, З.Бжезинським (технотронна концепція), Д.Габором (зріле суспільство), Дж.Гелбертом (нове індустріальне суспільство).

В інформаційному суспільстві інформація не тільки блискавично поширюється, але й надійно зберігається. До сучасних засобів зберігання інформації відносяться: рукописні (листи), типографські (друкована продукція); машинні (перфораційні), магнітні (на магнітних носіях) та оптичні (компакт-диски). Широкий спектр послуг надає Інтернет. Зокрема, Telnet забезпечує доступ до бібліотечних каталогів та інших видів баз даних. Система FTP (протокол передачі файлів) найбільш ефективна у пошуку файлів відкритих архівів у мережі Internet. Електронна пошта (E-mail) забезпечує відправлення та отримання повідомлень. Usenet дає можливість надсилати інформацію відкритим інформаційним групам. Web-технології надають ще більше можливостей для користувачів. Мережа Internet сприяє стрімкому розвитку інформатизації сучасного суспільства.

Слід зазначити, що інфосфера суттєво впливає на якісні характеристики соціуму. Так, І.В. Шаліна наводить такі характеристики комунікативного суспільства: 1) ускладнення контактів між людьми, зокрема віртуалізація інформаційного простору (інформаційні образи об'єктів, персон і процесів втрачають будь-який зв'язок з реальними образами); 2) глобалізація інформаційного середовища (суб'єкт замість власного аналізу події може звернутися до електронної медійної системи, котра видає йому в значній мірі готові кількісні і якісні висновки, зроблені на основі аналізу всього масиву публікацій і передач); 3) поява нових комунікативних форматів (соціальні мережі, де здійснюється виробництво і споживання контенту обмеженою групою або більшістю користувачів і активний обмін інформацією); 4) змінюється статус форм мовної комунікації (переважає діалог замість монологу, полікодовий текст замість того, що тяжіє до однорідності; порушується психологічний баланс у стосунках мовної гармонізації та дисгармонізації на користь останньої) [7, с. 7].

У сучасному інформаційному суспільстві комунікативна сфера суттєво впливає на свідомість людини, формуючи якісно нову ментальність і культуру. Виникає феномен інтеркультурної взаємодії. Інтеркультурність – це взаємодія між різними культурами. Німецький дослідник Мартін Зігель (Martin Siegel) у статті «Формування інтеркультурної компетентності під час навчання в інституті» «Die Vermittlung interkultureller Kompetenz im Studium an der Hochschule» зазначає, що дефініція поняття «інтеркультурна компетентність» визначається як комплекс соціально-психологічних чинників розвитку інтеркультурного сприйняття, що формує, відображає та реалізує культуру нації, її духовні цінності та демонструє рівень розвитку певного суспільства [8]. А німецький теоретик Герман Курцке (Hermann Kurzke) у статті «Роздуми щодо інтеркультурної комунікації» «Bemerkungen zur interkulturellen Kommunikation» стверджує, що поняття «інтеркультурна комунікація» визначається як спілкування між носіями різних мов і різних культур на засадах рівності, поваги, толерантності тощо [8]. У цьому контексті зазначається необхідність формування необхідної міжкультурної компетенції, підкреслюється роль успішної міжкультурної комунікації в уникненні міжкультурних непорозумінь і знаходження стратегії успішного вирішення міжкультурних конфліктів.

Інтеркультурна взаємодія здійснюється переважно у межах освітнього простору. Так, німецький вчений Вінфрід Бауманн (Winfried Baumann) у статті «Німецький національний гімн в культурному порівнянні – вступ до інтеркультурного країнознавства на заняттях з німецької мови як іноземної» «Die Deutsche Nationalhymne im kulturkontrastiven Vergleich – ein Beitrag zur Interkulturellen Landeskunde im Unterricht Deutsch als Fremdsprache» стверджує, що «інтеркультурність» сприяє формуванню національної свідомості через освіту [8]. Людина, вивчаючи особливості різних культур, усвідомлює необхідність збереження їх самобутності та неповторності. А українська дослідниця І.І.Федорова зазначає: «Освіта транслює і трансформує нові технології комунікації, стає певним домінуючим центром, що сприяє взаємодії між різними елементами життєдіяльності суспільства. Комунікативна функція освіти – це лінгвістичний (мова спілкування і мова науки), технологічний (обмін науковими ресурсами), інформаційний (кроскультурний і міжкультурний) синтез, за умов якого відбувається полілог культурних практик як за історичною вертикаллю, так і за соціальною горизонталлю [6].

Слід зазначити, що інтеркультурна взаємодія прямо впливає на розвиток міжнародної мобільності. У міжкультурних ситуаціях люди починають діяти усвідомлено і відповідально. Стратегія їх поведінки потребує взаєморозуміння і співпраці. Причому, стрімкий розвиток міжкультурної компетентності викликаний необхідністю запровадження нових демократичних норм, реалізації спільних міжнародних політичних, наукових та культурних проєктів.

Досліджуючи питання розвитку демократії Н.М.Степанова вказує, що «досвід людського спілкування запевняє нас в тому, наскільки складно оволодіти вмінням спілкуватися з кожним, як з рівним собі. Одним з наслідків суспільної довіри та необхідною умовою самого процесу довіри є суспільна відповідальність. Взаємна суспільна відповідальність всіх елементів соціуму розглядається як найвищий прояв суспільної взаємодії» [5, с. 80].

Інтеркультурна комунікація впливає на комунікативну культуру учасників освітнього процесу. Для її розвитку необхідно наявність відповідних умов, зокрема: а) усвідомлення потреби у формуванні комунікативної культури; б) вмотивованість дій учасників освітнього процесу; в) наявність базових навичок комунікативної культури у студентів; г) використання ефективних інноваційних методів навчання, зокрема інтерактивних ділових ігор; д) контроль за динамікою формування елементів комунікативної культури.

Робота над впровадженням інтеркультурної комунікації у освітній процес потребує комплексного підходу. Комунікативна культура мотивує поведінку особистості. Вона допомагає суб'єкту комунікації діяти відповідно до культурних стандартів певного середовища. При цьому вона проявляє свій аксіологічний зміст. Адже суб'єкт комунікації проявляє у своїй поведінці відношення до цінностей комунікативної культури загалом. При цьому саме комунікація може стати для певної особи цінністю. Сформованість цієї якості проявляється і в поведінці людини, і в культурі спілкування. При цьому суб'єкт орієнтується на морально-етичні норми. Як зазначає Є.І.Єрмакова, в моральних відносинах «закладено моральне починання, тобто починання, яке реалізується в моральному виборі не за мотивами вигоди, а за велінням совісті, за критеріями справедливості й добра» [3, с. 60].

Інформаційний світ швидко змінюється. Відбуваються стрімкі зміни у засобах масової комунікації. Активно використовуються технологічно нові засоби, а саме: кабельне телебачення, супутникове, телебачення високої чіткості зображення, мережі мульти-медіа з удосконаленням програмним забезпеченням. Більше того, останнім часом і засоби міжперсональної комунікації, такі як мобільний телефон, телефакс, стають прозорими для втручання із зовні і вже зараховуються до мас-медіа. Відповідно до цього створюється принципово нова ситуація не тільки в специфіці соціальної комунікації на рівні мас-медіа – індивід, мас-медіа – група, мас-медіа – суспільство, а й у сфері міжнародних відносин. Тому сучасна освіта має вчасно реагувати на ці зміни.

В результаті інтеркультурних комунікаційних дій відбуваються зміни і у духовній сфері суспільства. Духовність – це втілення у світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює застанову на відповідний життєвий вибір. Це осмислення людиною гуманістичного сенсу мети

людської життєдіяльності. Мета формування духовності – це виховання у людини високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань; створення таких умов, які сприяли б розвитку її інтересів і моральної активності; формування моральної спрямованості її психічної діяльності, моральності потягів, інтересів, поглядів, думок, переконань.

В сучасному інформаційному суспільстві мають місце трансформації індивідуальної і суспільної свідомості. Загальнопланетарного масштабу набула планетарна свідомість. Вона проявляється через призму 4 аспектів. По-перше, її домінантою є пріоритет загальнолюдських цінностей над приватними, що забезпечує конструктивне співробітництво багатьох країн у вирішенні загальноцивілізаційних проблем. По-друге, відбуваються кардинальні зміни як в індивідуальній, так і в суспільній свідомості народів. Космополітична ментальність перетворюється на вагомий атрибут політичної культури. По-третє, зростають вимоги до якості освіти. Освіта розглядається «процес трансляції культури через особисто орієнтоване наукове знання, яке формує цілісне уявлення про світ» [4, с. 195]. По-четверте, планетарна свідомість ґрунтується на принципах синергетики.

Синергетичний підхід є не тільки методологічною основою нової філософії освіти. Він дозволяє «проаналізувати міжкультурну комунікацію як нелінійну систему, яка розвивається в нелінійному просторі та пояснити особливості розвитку міжкультурної комунікації в контексті самоорганізації зв'язків» [1, с. 192]. Нам імponує точка зору Л.В. Панченка, який стверджує, що «в основу нової філософії освіти зразка XXI століття варто покласти ідею освіти, вибудованої на синергетичних, комунікативних та діалогічних принципах і – відповідно – трьох ключових поняттях: самоорганізація, діалог, комунікація» [4, с. 194].

У XXI столітті досить активно розвиваються комунікативні можливості суспільства в цілому. Швидкими темпами розвивається креатосфера не тільки як економічна сфера [2], але й як світ культури, творчої діяльності, у процесі якої створюються культурні цінності. Зростають комунікативні можливості і окремої людини. У самій людині відбуваються суттєві зміни. Вона стає всебічно розвиненою, гармонійною особистістю, більш ґрунтованою та вільною у своїх думках і діях. Сучасна освічена людина повинна швидко адаптуватися до нових життєвих ситуацій, самостійно засвоювати нові знання і успішно застосовувати їх у практичній діяльності, уміти критично, творчо мислити і продукувати нові ідеї у відповідності до індивідуальних і суспільних потреб.

Людина XXI століття має володіти досить високим рівнем інформаційної культури, бути комунікабельною, контактною, толерантною, людиною високої

моральності. І саме такі цінності необхідно демонструвати у комунікативних процесах. Ось чому сучасна освіта має вчасно реагувати на виклики сучасності.

На сьогодні гостро постало питання попередження світової війни. Виникла необхідність вирішення територіальних міждержавних спорів, викликаних економічними проблемами та ідеологічними протиріччями. Для дипломатичного розв'язання існуючих спірних питань процеси інтеркультурної комунікації мають бути пронизані виключно толерантністю і бажанням дійти компромісу з урахуванням норм міжнародного права. З позицій планетарної свідомості світ взаємозалежний, тому складні питання загальнопланетарного масштабу мають обов'язково враховувати культурні аспекти різних країн і народів. Саме на принципах гуманізму та толерантності повинна будуватись система випереджувальної освіти. Основними рисами такої освіти мають стати: гуманність, конкурентність, інноваційність, інформативність, компетентність, гнучкість, прагматизм.

Українська дослідниця В.І.Аксьонова стверджує, що «міжкультурна комунікація породжує таку проблему, як культурний шок, для подолання якого розкриваються напрями акультурації: 1) асиміляція (людина повністю приймає норми і цінності чужої культури); 2) сепарація (негація чужої культури при збереженні ідентифікації тільки зі своєю культурою); 3) маргіналізація (втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентифікації з культурою більшості); 4) інтеграція (ідентифікація як з власною, так і новою культурою)» [1, с. 194]. Ми вважаємо, що інтеркультурна комунікація має забезпечуватись, насамперед, узгодженою дією її елементів: інформаційної освіти, комп'ютерної грамотності, культурою мислення і спілкування. Саме взаємодія усіх елементів допоможе подолати не тільки акультурацію, а й вирішить питання толерантного ставлення до іншої точки зору і буде сприяти гармонізації культури у планетарному масштабі.

Висновки. Інтеркультурна комунікація визначається як спілкування між носіями різних мов і різних культур на засадах рівності, поваги, толерантності. Робота над впровадженням інтеркультурної комунікації у освітній процес потребує комплексного підходу.

У сучасному інформаційному суспільстві комунікативна сфера суттєво впливає на свідомість людини, формуючи якісно нову ментальність і культуру. Виникає феномен інтеркультурної взаємодії. Вона здійснюється переважно у межах освітнього простору, впливаючи на комунікативну культуру учасників освітнього процесу. Комунікативна культура мотивує поведінку особистості. Вона допомагає суб'єкту комунікації діяти відповідно до культурних стандартів певного середовища. При цьому вона проявляє свій аксіологічний зміст.

З позицій планетарної свідомості світ взаємозалежний, тому складні питання загальнопланетарного масштабу мають обов'язково враховувати культурні аспекти різних країн і народів. Саме на принципах гуманізму та толерантності повинна будуватись система випереджувальної освіти. Основними рисами такої освіти мають стати: гуманність, конкурентність, інноваційність, інформативність, компетентність, гнучкість, прагматизм.

Список використаних джерел:

1. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору / В. І. Аксьонова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип. 54. – С. 189 – 202.
2. Бузгалин А.В., Колганов А.И. Глобальный капитал // А.В.Бузгалин, А.И.Колганов. – М.: ЛЕНАНД, 2015. – 640 с.
3. Єрмакова Є.І. Місце комунікативного потенціалу індивіда в розвитку моральних норм і відносин між людьми / Є.І.Єрмакова // Вісник Запорізького національного університету. – №2 (18). – 2012. – С. 58–61.
4. Панченко Л.М. Вища освіта в інформаційному суспільстві: трансформація освітніх потреб / Л.М. Панченко // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2015. – Вип. 44. – С. 185 – 196.
5. Степанова Н.М. Довіра та демократія в системі взаємодії за збереження цілісності суспільства / Н.М. Степанова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 29, Том V: Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2013. – С. 76 – 85.
6. Федорова І.І. Комунікативні стратегії сучасної філософії освіти [Електронний ресурс] /Режим доступу http://novyn.kpi.ua/2007-2-2/20_Fedorova.pdf.
7. Шалина И.В. Современная коммуникативистика : практикум : [учеб.-метод. пособие] / И. В. Шалина ; МОН Российской Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2016. – 128 с.
8. Zeuner U. Landeskunde und interkulturelles Lernen. Eine Einführung / Ulrich Zeuner // Technische Universität Dresden Fakultät Sprach- und Literaturwissenschaften / Institut für Germanistik Lehrbereich DaF, 2010. – S. 133. [Electronic resource]. – URL : http://tu-dresden.de/gsw/slk/germanistik/daf/ressourcen/dateien/dateien/materialien_zeuner/zeuner_reader_landeskunde.pdf?lang=en

Transliteration of References:

1. Aksonova V. I. Mizhkulturna komunikatsiia yak faktor formuvannia hlobalnoho informatsiino-komunikatyvnogo prostoru / V. I. Aksonova // Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2013. – Vyp. 54. – S. 189 – 202.
2. Buzghalyn A.V., Kolhanov A.Y. Hlobalnyi kapital // A.V.Buzghalyn, A.Y.Kolhanov. – M.: LENAND, 2015. – 640 s.
3. Yermakova Ye.I. Mistse komunikatyvnogo potentsialu indyvida v rozvytku moralnykh norm i vidnosyn mizh liudmy / Ye.I.Iermakova // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – № 2 (18). – 2012. – S. 58 – 61.
4. Panchenko L.M. Vyshcha osvita v informatsiinomu suspilstvi: transformatsiia osvityvnykh potreb / L.M. Panchenko // Naukovyi visnyk. Serii «Filosofii». – Kharkiv: KhNPU, 2015. – Vyp. 44. – S. 185 – 196.
5. Stepanova N.M. Dovira ta demokratii v systemi vzaiemodii za zberezhennia tsilisnosti suspilstva / N.M. Stepanova // Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody» – Dodatok 1 do Vyp. 29, Tom V: Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykhologo-pedahohichni chytannia». – K.: Hnozs, 2013. – S. 76 – 85.
6. Fedorova I.I. Komunikatyvni stratehii suchasnoi filosofii osvity [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu http://novyn.kpi.ua/2007-2-2/20_Fedorova.pdf.
7. Shalyna Y.V. Sovremennaia kommunykativnaya : praktikum : [ucheb.-metod. posobie] / Y. V. Shalyna ; MON Rossiyskoi Federatsii, Ural. feder. un-t. – Ekaterinburg : Yzd-vo Uralskogo univertsyteta, 2016. – 128 s.
8. Zeuner U. Landeskunde und interkulturelles Lernen. Eine Einführung / Ulrich Zeuner // Technische Universität Dresden Fakultät Sprach- und Literaturwissenschaften / Institut für Germanistik Lehrbereich DaF, 2010. – S. 133. [Electronic resource]. – URL : http://tu-dresden.de/gsw/slk/germanistik/daf/ressourcen/dateien/materialien_zeuner/zeuner_reader_landeskunde.pdf?lang=en

GERASHCHENKO T.G.

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Humanities, Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy, Ukraine
E-mail: tatiana363@ukr.net

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE EDUCATIONAL SPACE